

РЕЦЕНЗИЯ

от професор д. п. н. Стойко Ванчев Иванов
преподавател в катедра «Социална, трудова и педагогическа
психология»

на СУ „Св. Климент Охридски“

за дисертацията на тема: „Динамика на личностни особености и
невротична симптоматика при ученици в горна училищна възраст“
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област
на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки.

Професионално направление: Психология

Научна специалност: Педагогическа и възрастова психология

с автор Венка Димитрова Петрова

Настоящата рецензия е възложена по решение на Научно жури, определено със Заповед
№ 1080 от 06.04.2016 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Биографични данни

През 1994 г. Венка Петрова завършва специалност „Начална училищна педагогика“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ в гр. Благоевград и придобива квалификация „бакалавър“, а през 2005 г. в същия университет става магистър по психология със специализация „Превантивна психология“. От 2012 г. Венка Петрова е редовен докторант в катедра „Психология“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Впечатлява, че тя непрекъснато повишава своята квалификация, като участва в различни специализации и обучения (Психотерапия за деца; Индивидуално, семейно и групово консултиране на възрастни и деца; Теория на аналитичната психология на К. Г. Юнг, психодиагностика и психотерапия в клиничен и аналитичен контекст; Психодинамика, психопатология, фамилна терапия и групов психотерапия и др.). Венка Петрова е хоноруван преподавател по клинична и консултативна психология (през 2013/2014 г.) и базов наставник към катедра „Психология“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“, участва в проекти, води семинари и обучения в областта на психологията и психотерапията. Тя е позитивен психотерапевт към WAPP (Световната асоциация по позитивна психотерапия) и обучител на психотерапевти на базово ниво. Професионалната ѝ активност се изразява и в това, че е член на Дружеството на психолозите в България и Дружеството по позитивна психотерапия в България. Владее английски, френски и руски език.

Описание и анализ на дисертацията

Ж. Ж. Русо определя юношеството като „второто раждане на човека“. Основанията му за това са, че през този период се осъществява ранната възрастност на индивида. В

нашето съвремие дори и опитните учители се затрудняват, когато трябва да преодоляват трудностите, предизвикани от все по-усложняващи се проблеми на динамиката на личностните особености и невротичната симптоматика на съвременните юноши. Този факт категорично илюстрира практико-приложната значимост на представения за рецензиране дисертационен труд. Неговата насоченост е към изследване на значим проблем за психологическата теория и практика. Изборът на такава актуална и трудна за изследване тема прави чест на г-жа Петрова. Ангажирането с проучването на една такава област обаче е и едно предизвикателство, което предоставя възможност за проява на креативност. Аргумент за това твърдение е, че в специализираната литература не са много цялостните изследвания на тази проблематика. Смятам, че представените в дисертационния труд резултати ще бъдат полезни за подготовката на специалистите в помагащите професии. Венка Петрова има седем публикации – четири самостоятелни и три в съавторство. Това разкрива трайния ѝ интерес към поставения проблем и свидетелства за това, че публично са представени резултатите от проведеното изследване. С това се изпълнява изискването за огласяване на изследвания проблем в дисертацията пред научната общност и се дава възможност на нейните представители да изразят своето отношение от постигнатите резултати.

В дисертацията се извършва анализ на резултати от конкретни изследвания и систематизация на определена теоретична и емпирична информация за динамиката на личностните особености на учениците от горна училищна възраст. Важен принос в практико-приложен план е, че в дисертационния труд е посочена спецификата на проявата на тяхната невротичната симптоматика. Според споделените данни юношеската възраст се характеризира с висока самооценка и силни прояви на психотизъм, невротизъм и агресивност. В дисертацията е изяснена същността на процеса на невротизацията на личността и е предложен модел за изследване на невротичната симптоматика, съобразен с възрастовите особености на учениците от горна училищна възраст. Установено е, че за типовете междуличностно общуване на последните диференциращите фактори са: на първо място – особеностите на класа и типа училище, следвани от пола, възрастта и броя сиблинги.

Дисертационният труд е в обем от 244 страници. В структурно отношение той е добре балансиран и съдържа увод, шест глави, изводи, заключение, препоръки, приложения и списък на използваната литература. Представени са 47 таблици и 66 фигури, чрез които конкретно и илюстративно се разкриват получените резултати. Те

са обработени с подходящи математико-статистически методи. В библиографията са посочени 258 литературни източника – 194 на кирилица и 64 на латиница.

Структура и съдържание на дисертацията

Въведението на дисертацията е посветено на обосноваването на нейната актуалност и постановка. В него се формулират редица констатации и идеи, които служат за изходна база на проведеното изследване. Такива са, че: базовите характеристики на личността по време на горна училищна възраст, особеностите на нейното междуличностно общуване и техните абнормни прояви придобиват все по-голяма стабилност и в значителна степен определят човешкото развитие в периодите на зрелостта; сред учениците в България все по-голямо разпространение придобиват невротите и невротичните разстройства, които през периода на юношеството нарастват от два до три пъти в сравнение с предходните периоди; в образователната система има необходимост от изследване на невротичната симптоматика на учениците. Чрез увода на дисертацията г-жа Петрова успешно подготвя читателя ѝ за точното възприемане и разбиране на динамиката на личността в горна училищна възраст и невротичната симптоматика в края на юношеството. Смятам, че ако във въведението бе посочен предметът на изследването неговите достойнства щяха да се увеличат. Особено ценно щеше да бъде, ако в увода се опишат и показателите за анализ на резултатите от изследването. Така получените изводи и заключения ще отговарят в по-голяма степен на изискванията за обективност, надеждност и валидност.

Теоретичната част на дисертацията е представена в четири логически свързани помежду си глави, в които е използван фуниевидния принцип на изложението, чиято посока е насочено от общото към частното. В първата глава е осъществен анализ на личностните черти на базата на схващанията за личността на З. Фройд, К. Юнг, Е. Маслоу, К. Роджърс, Г. Олпорт, Ч. Спирмън, Д. Кели, Т. Лири, Р. Кетел, Х. Айзенк, П. Коста, Р. Маккрей, К. Платонов, В. Мадолев и П. Калчев. В тази глава са описани най-съществените положения от утвърдените теории за личността. Венка Петрова видимо концентрира изследователския си интерес върху конкретни идеи и практики на посочените автори. Ценни за специалистите са направените от нея обобщени изводи за взаимовръзката между личностните особености и негативната афективност, психотизма и невротичната симптоматика. Според мен заглавието на тази глава не отговаря напълно на нейното съдържание. Изхождайки от това, че тя не е много голяма по обем (9 страници) и не е разделена на отделни параграфи смятам, че тя би могла да бъде обединена с втората глава на дисертацията, която е озглавена „Същност и етиология на

неврозата и невротичната симптоматика“. В тази глава е направен исторически преглед на разбиранията за понятието „невроза“ и е посочена взаимовръзката му с неговите производни – „невротизъм“, „невротичност“ и „невротична симптоматика“. В нея има отново позовавания на трудовете на утвърдени изследователи на поставената проблематика (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, О. Ранк, К. Хорни, К. Роджърс, В. Франкъл, И. Павлов, В. Мясищев, В. Мадолев, Д. Чавдаров, Х. Христозов и др.). В третата глава „Личностни особености в горна училищна възраст, свързани с невротична симптоматика“ в рамките на три параграфа са описани специфичните характеристики на юношите, развитието на невротичната симптоматика в тази възраст и са представени резултати от психологични изследвания, свързани с темата на дисертацията. В нея са посочени най-съществените положения от утвърдените теории за психичното развитие на юношите и данни от конкретни изследвания на този възрастов период (С. Хол, Е. Шпрингер, Ш. Бюлер, З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Ериксън, М. Клайн, К. Левин, Ж. Пиаже, Е. Бърн, Л. Колбърг, А. Валон, Л. Виготски, А. Леонтиев, Д. Елконин, И. Кон, Г. Пиръов, Х. Силгиджиян, Л. Десев, А. Шишков, Г. Енева, П. Калчев, Е. Папазова и др.). Това показва информираността на автора и стремежа му да осъществи комплексно проучване на изследвания проблем. Венка Петрова концентрира изследователския си интерес върху техните идеи и практики, като ценни за специалистите са направените от нея обобщени изводи за личностното развитие на юношите и проявяваната от тях невросоматика. Особено ценно в тази глава е, че е направен метаанализ на резултати от редица изследвания на български и чуждестранни автори. Четвърта глава „Модел за изследване на невротичната симптоматика в горна училищна възраст“ има същностен за дисертацията характер. В нея след съдържателен анализ на МКБ-10 и утвърдени модели за личността Венка Петрова предлага свой концептуален модел за изследване на невротичната симптоматика. Този модел се проявява чрез: 1. Определени динамически характеристики, отразяващи актуалното състояние на личността (дезадаптивна тревожност, абнормна депресивност и повишено ниво на агресивност). 2. Устойчиви характеристики на личността (високи нива на невротизъм, психотизъм, екстраверсия/интраверсия и социална желателност/стремеж за одобрение). 3. Значително несъответствие между Аз-реално и Аз-идеално. 4. Преобладаване на дезадаптивните типове междуличностни отношения.

Очевидно е, че при написването на теоретичната част на дисертацията Венка Петрова е проявила много усилия и професионална компетентност при проучването на специализираната литература. Тя е представила интересна информация и формулирала

ценни изводи, които могат да се използват от специалисти по педагогическа психология, възрастова психология, консултативна психология, психотерапия, социална педагогика и от заинтересованите от изследвания проблем родители. Положително е и че има позовавания на трудове по темата на дисертацията, както на български и чуждестранни автори, така и произведения на автори, които са публикували през миналия век и през последните години на ХХІ век.

Целта, задачите, хипотезите и методическия инструментариум на проведеното изследване са описани в пета глава, наречена „Изследователски дизайн“. В тази глава са посочени още организацията, етапите, спазваните етични принципи, броят и особеностите на участниците в изследването. Приемам изложената цел, задачи и хипотези като адекватно отразяващи на свършеното по-нататък в дисертацията. Основавайки се на получените резултати, мисля, че напълно основателно може да се добави още една задача: Да се адаптира методиката на Т. Лири за диагностиката на междуличностните отношения в горна училищна възраст, представена на страници 92-97 от дисертационния труд заедно с прилаганите нейни варианти в България. Позволявам си да направя тази препоръка, защото това фактически е постигнато в дисертацията, но не е изведено като неин значителен принос.

Използваните изследователски методики (Личностен въпросник на Х. Айзенк, Самооценъчна скала на У. Цунг за диагностика на тревожността, Самооценъчна скала на У. Цунг за диагностика на депресивността, Многомерна скала за оценка на агресивността в юношеска възраст на П. Калчев, Методика за диагностика на междуличностните отношения на Т. Лири) са релевантни на целта на изследването и са приложени в края дисертационния труд. Те заедно с съставената от автора анкета, чрез която се проучват особеностите на личността на изследваните 360 лица (167 юноши и 193 девойки) със средна възраст 16,5 години и междуличностното им общуване с връстници и учители в училище, обезпечават комплексния характер на изследването. В дисертацията са използвани следните математико-статистически методи: описателна статистика (брой, процент, средни стойности, стандартни отклонения), Т-критерий при свързани извадки, Т-критерий при независими извадки, дисперсионен анализ, анализ на вътрешната консистентност на айтемите в скали, линеен регресионен анализ, хи-квадрат анализ, корелационен анализ и непараметричен анализ на Уйлкоксън за сравнение на две свързани извадки.

Последната глава на дисертацията е с най-голяма значимост. В нея в обем от 70 страници се прави анализ на получените резултати в зависимост от използваните

методики. Те се съпоставят с данните от трудовете на редица български автори (И. Димитров, П. Калчев, Т. Стоева, И. Левкова, К. Байчинска и др.). В тази глава се разкриват безспорни научни постижения с конкретна приложна стойност за развитието на педагогическата, възрастовата и консултативната психология. В нея са направени важни изводи и обобщения, които са ценни за разкриването на особеностите на невротичната симптоматика на учениците от горната степен на средното образование. Убеден съм, че синтезираното ново познание, което се базира на резултатите от проведеното изследване, ще бъде полезно и приложимо при преодоляването на емоционално-поведенческите нарушения в юношеска възраст. При сравнителното проучване на дисертационния проблем Венка Петрова разкрива своята безспорна ерудиция по темата на дисертацията и с убеденост представя своята гледна точка на базата на конкретни данни от изследването.

Прави впечатление, че получените резултати напълно потвърждават основната хипотеза, според която се очаква динамика на проявите на личностни особености и невротична симптоматика в горна училищна възраст в рамките на учебната година и през целия период на обучение от девети до дванадесети клас. Установява се, още че най-силно изявените индикатори на невротична симптоматика са психотизъм, невротизъм и аспекти на агресивността, а в по-малка степен са изявени дезадаптивната тревожност и високата депресивност. Емпирично се потвърждават различия в степента на проява на личностните особености и характеристики на междуличностните отношения, свързани с невротичната симптоматика при учениците от различните класове в горна училищна възраст. Тревожността, депресивността и невротизма се оказват взаимосвързани и корелацията между тях е устойчива в рамките на една година. Ключовите резултати от проведеното изследване са посочени в направените изводи, обобщения и препоръки в заключението на дисертацията.

Авторефератът представя адекватно съдържанието на дисертацията. Потвърждавам научните приноси, които са отразени в него.

Основните приноси моменти

1. Направено е оригинално и цялостно проучване на значим за психологическата теория и практика проблем. Извършена е систематизация на познание, свързано с динамиката на личностните особености и невротичната симптоматика при учениците от горна училищна възраст в България.

2. Получените резултати от проведеното изследване разширяват и обогатяват обяснителните възможности на досега съществуващите концепции за изследване на динамиката на личностните особености и невротичната симптоматика при учениците от горна училищна възраст.
3. Разработен и въведен е собствен модел за изследване на динамиката на личностните особености и невротичната симптоматика, съобразен със спецификата на учениците от горна училищна възраст. На тази база са разграничени подпериоди в горна училищна възраст (девети и единадесети клас) и началото на учебната година, в които невротичната симптоматика при българските ученици е по-силно изразена.
4. Установено е влиянието на различните фактори за формиране на определени личностни особености и типове междуличностно общуване в периода на горна училищна възраст.
5. Адаптирана е за български условия методиката на Т. Лири за диагностиката на междуличностните отношения в горна училищна възраст.

Критични бележки и препоръки

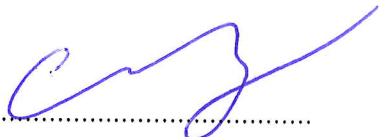
1. Получените резултати ще са по-убедителни, ако се представят данни и от анализи на конкретни случаи, проведени наблюдения, беседи с родители, учители и експерти по проучваните проблеми.
2. Необходимо е отстраняване на допуснати на няколко места технически пропуски, свързани с неправилно поставяне на интервали.
3. Дисертационният труд да се публикува като монография.

Заключение

На базата на направения анализ на научно-изследователския труд на **Венка Димитрова Петрова**, положителните оценки и отбелязаните приноси в настоящата рецензия предлагам с убеденост на членовете на научното жури по психология представеният дисертационен труд „Динамика на личностни особености и невротична симптоматика при ученици в горна училищна възраст“ да бъде оценен положително и на основата на това на автора да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по психология.

17. 04. 2016 г.

гр. София

Рецензент:.....

проф. д. п. н. Стойко Иванов